

Rodni stereotipi

kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama

Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama

Bojan Arula, Minja Damjanović, Nada Golubović, Natalija Petrić, Aleksandra Radeta - Stegić

Saradnice na projektu

Gimnazija Banja Luka - Milija Marjanović

Gimnazija Derventa - Jovanka Popović

Gimnazija "Jovan Dučić" - Trebinje- Maja Ninković

Srednja škola "Ivo Andrić" Višegrad - Gordana Ivanović

Srednja stručna i tehnička škola Gradiška - Biljana Drinić

Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske

"Udružene žene" Banja Luka

Banja Luka, 2009.

Edicija: Istraživanja
Urednica edicije: Nada Golubović

Naslov: Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama

Autorice i autor: Bojan Arula, Minja Damjanović, Nada Golubović, Natalija Petrić, Aleksandra Radeta - Stegić

Prelom i dizajn: Maja Ilić

Lektor: Dragomir Kozomara

Štampa: "Grafid" Banja Luka

Za štampariju: Branislav Ivanković

Ovo istraživanje sprovedeno je uz finansijsku i stručnu pomoć "Unifema"

Ovo istraživanje ne bi moglo da se realizuje bez razumijevanja Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske
Zahvaljujemo na podršci i saradnji

Sadržaj

Sažetak	7
Summary	8
Umjesto predgovora	9
1. Uvod - informacije o projektu	10
1.1. Cilj projekta	10
1.2. Svrha projekta	10
1.3. Fokus grupe	10
1.4. Radionica: Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama	10
1.5. Uzorak	11
2. Teorijski okvir: Stereotipi kao jedan od uzroka rodno zasnovanog nasilja protiv žena i djevojčica	12
2.1. Nasilje protiv žena - kršenje ljudskih prava žena	12
2.2. Oblici nasilja protiv žena i djevojčica	13
2.3. Teorije o uzrocima nasilja protiv žena i djevojčica	14
2.4. Zašto žene trpe potčinjenost - mogući odgovori?	16
2.5. Eliminacija stereotipnog koncepta uloga muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja - pregled preporuka	20
3. Rezultati istraživanja i senzibilizacija u srednjim školama, sa diskusijom moderatora	22
3.1. Fokus grupe	22
3.2. Radionice	30
4. Zaključci	33
5. Preporuke	35

Sažetak

Nasilje je sastavni dio života miliona žena i djevojčica širom svijeta, pojavljuje se u svim društvima i pogađa žene i djevojčice u svim životnim dobima, od rođenja do smrti. Rodno zasnovano nasilje je dio procesa socijalizacije i dječaka i djevojčica. Stereotipi, predrasude i svakodnevne prakse opravdavaju rodno zasnovano nasilje i kontrolu žena.

U periodu od februara do juna 2009. Udružene žene Banja Luka su - uz finansijsku i konsultativnu podršku Razvojnog fonda Ujedinjenih nacija za žene - UNIFEM, u saradnji sa pedagozima i psiholozima u pet srednjih škola u pet gradova Republike Srpske, na uzorku od pedeset mladića i pedeset djevojaka dobi 16 - 18 godina - istraživale percepciju rodni uloga muškaraca i žena i uticaj stereotipa i predrasuda na nasilje nad ženama i djevojčicama.

Nakon prikupljanja podataka u fokus grupama, održane su edukativne radionice sa ciljem prevencije rodno uslovljenog nasilja nad ženama i djevojčicama i stvaranja uslova za poštovanje ljudskih prava i unapređenje rodne ravnopravnosti. Svrha radionica je povezivanje znanja o rodni ulogama koje imaju dječaci i djevojčice sa stereotipima koji bi mogli biti uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama. Uočeno je da u percepciji učenica i učenika postoji jasna razlika rodni uloga žena i muškaraca u privatnom i u

javnom životu. Žena je ta koja drži kuću, a muškarac je taj koji je štiti. Muška zanimanja vezuju se za visoko obrazovanje, snagu i moć, dok se zanimanja žena, osim za majčinstvo kao prioritet, vezuju za pomagačke aktivnosti i niže obrazovanje.

Učenice i učenici su izjavili da u njihovom odrastanju i školovanju nije bilo programa koji se bave rodni ulogama, stereotipima, ili prevencijom rodno zasnovanog nasilja. Uključivanje obrazovanja o odnosima kojim se dovode u pitanje tradicionalni koncepti razlika između polova i razvoj školskog plana i programa koji uzima u obzir pitanja roda, pomoglo bi izgradnji ravnopravnosti i prevenciji nasilja nad ženama i djevojčicama.

Summary

Violence is part of lives of millions of women and girls all around the world. Violence appears in all societies and affects women and girls of all ages, from the time they are born until they die. Gender based violence in a part of the society processes includes both boys and girls. Stereotypes, prejudices and daily practices justify gender based violence and control of women.

From February to June 2009 United Women Banja Luka conducted a research with 50 young men and 50 young women age from 16 to 18, on their perception of gender roles of men and women and the influence of stereotypes and prejudices on violence against women and girls. This research was conducted with financial and consultative assistance by United Nations Developing Fund for Women - UNIFEM and in cooperation with pedagogues and psychologists from five high schools and towns in The Republic of Srpska.

After the project team collected the data, using focus groups, trainers organized an educational and sensitization workshops. The goal of the workshops was to prevent gender based violence against women and girls and to create possibilities for respecting human rights and enhancing gender equality. Purpose of the workshops was to connect the knowledge on gender roles that young men and women have with stereotypes that can cause violence against women and girls. The authors noticed that in high school students' perception there was a clear difference between

gender roles of men and women in private and public life as well. Women are those in charge of the households, and the men are there to protect them. Male professions are connected with high level of education, strength and power, while women are primarily seen as mothers, and secondly, as persons involved in jobs that require lower level of education.

High school students reported that there was no school program in elementary or secondary schools they attended, tackling the issues of gender roles, stereotypes, prevention of gender based violence. Educational program that tackles the traditional concepts of differences between sexes as well as creation and development of school's curriculum that takes into consideration gender issues would help to create gender equality and prevent violence against women and girls.

Umjesto predgovora

Izjave učenica/ka u toku rada

Kad se oženim, moja žena će, naravno, raditi ali zna se šta je njen posao u kući!!!

Moja mama brine o peglanju, kuhanju, pranju, odgoju djece, a moj tata rješava velike probleme!!!

Moj tata pomaže mami, ali to se ne smije vidjeti jer će reći da je papučar!!!

Ono što je dozvoljeno muškarcu, nije dozvoljeno ženi!!!

Šamar je ponekad dovede u red!!!

Ne priliči muškarcu da plače!!!

Žene izazivaju, pa ih zato muškarac mora kazniti!!!

Majka je osjećajna, a tata je snažan!!!

Muškom djetetu se više vesele nego ženskom!!!

Ljubomora je prirodna pojava!!!

Ja sam kriva što šamara i drugu djevojku, jer sam dozvolila da me prvi put ošamari!!!

Rana trudnoća je sramota žene i njene porodice!!!

Ja imam pravo na mijenjanje partnerica, moja djevojka ne!!!

Neću biti u ozbiljnoj vezi sa djevojkom, ni oženiti se njome ako mijenja partnere!!! Ja na to, naravno, imam pravo!!!

Glavna društvena uloga žene je majka!!!

Muškarac mora štiti porodicu i materijalno je obezbijediti!!!

Ukoliko moja djevojka pogriješi, imam način da je kaznim!!!

Moj tata je taj koji odlučuje s kim ćemo se družiti, u vezi sa djevojkom, ja sam taj koji odlučuje!!!

Ja želim da budem ravnopravna sa svojim dečkom!!!

1. Uvod - Informacije o projektu

Projekat "Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama" realizovan je u pet srednjih škola u pet gradova Republike Srpske, Bosna i Hercegovina, i to (od juga ka sjeveru): Gimnazija Trebinje, Gimnazija Višegrad, Gimnazija Derвента, Gimnazija Banja Luka, Srednja stručna i tehnička škola Gradiška.

Realizaciju projekta je finansijski i konsultativno podržao Razvojni fond Ujedinjenih nacija za žene - UNIFEM.

1.1. Cilj projekta: Povećanje znanja srednjoškolaca/ki o rodnim ulogama i stereotipima, sa svrhom prevencije rodno zasnovanog nasilja nad ženama i djevojčicama.

1.2. Svrha projekta: Ustanoviti koliko su rodni stereotipi i rodne predrasude prisutni među srednjoškolcima/kama u Republici Srpskoj.

U periodu od februara do juna 2009. god. tim trenera, muškarac i žena, održao je seriju od deset fokus grupa i pet radionica u pet srednjih škola u Republici Srpskoj, kako bi utvrdili da li postoji razlika o percepciji rodni uloga muškaraca i žena, ustanovili stereotipe i predrasude te njihovu povezanost sa nasiljem nad ženama i djevojčicama među srednjoškolcima/kama.

1.3. Fokus grupe

Cilj rada u fokus grupama: Prikupiti podatke o polnim i rodnim ulogama.

Svrha: Osvijetliti stereotipe i rodne uloge koji mogu uzrokovati nasilje protiv djevojčica i žena.

Broj učesnika/ca: 100, po pedeset dječaka i pedeset djevojčica ili drukčije rečeno pedeset mladića i pedeset djevojaka u svakoj školi.

Prije rada na rodnim stereotipima koji uzrokuju nasilje nad ženama i djevojčicama, željeli smo dobiti dublji uvid u percepciju učenika/ca i njihovo razumijevanje o polnim i rodnim ulogama.

Zato smo, umjesto uobičajenog kvantitativnog pristupa pretestiranja, odlučili upotrijebiti kvalitativnu metodologiju - FOKUS GRUPA.

Cilj svake fokus grupe jeste dublje spoznavanje istraživane pojave, što je u našem istraživanju bilo od primarne važnosti.

Nakon prikupljanja podataka u fokus grupama, sa istim učesnicima/cama održali smo edukativnu radionicu.

1.4. Radionica: Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama

Cilj radionice: Prevencija rodno uslovljenog nasilja nad ženama i djevojčicama, te stvaranje uslova za poštovanje ljudskih prava i unaprjeđenje rodne ravnopravnosti.

Svrha radionice: Povezivanje znanja o rodnim ulogama koje imaju dječaci i djevojčice sa stereotipima koji bi mogli biti uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama.

Metodologija

U radionici smo vodili dizajnirani trening, u kojem smo:

- Stvorili klimu međusobnog poštovanja/uvažavanja i saradnje, jer su u takvoj klimi učesnici/ce bolje saradivali i učili;
- Povezali rezultate koje smo dobili u radu sa fokus grupama;
- Oblikovali trening za različite stilove učenja;
- Pripremili prezentaciju i koristili vizuelne i auditivne metode;
- Omogućili vrijeme za interaktivni rad;

Dizajn radionice:

Prilikom kreiranja radionice krenule/li smo od pretpostavke da je nasilje nad ženama i djevojčicama uzrokovano nejednakom raspodjelom moći između muškaraca i žena. Nakon analize fokus grupa vidjeli smo da učenice/ci daju različite životne zadatke za žene i muškarce.

Radionica je dizajnirana u pet cjelina:

1. Rod i pol,
2. Stereotipi i predrasude,
3. Društvene uloge,
4. Odnosi među polovima u vezama,
5. Rodno uslovljeno nasilje.

1.5. Uzorak

Zajedno sa pedagogima i psiholozima u srednjim školama smo odabrali prigodan uzorak, pedeset mladića i pedeset djevojaka od 16 do 18 godina,

učenica/ka srednjih škola u pet gradova. Fokus grupe smo organizovali odvojeno sa djevojčicama i dječacima. U radionicama je rad organizovan zajedno za oba pola.

2. Teorijski okvir

Stereotipi kao jedan od uzroka rodno zasnovanog nasilja protiv žena i djevojčica

2.1. Nasilje protiv žena - kršenje ljudskih prava žena

Rodno zasnovano nasilje disproportionalno pogađa žene širom planete. Nasilje protiv žena i djevojčica je problem koji je u isto vrijeme univerzalan i poseban. Nema mjesta, regije ni države u svijetu gdje žene ne trpe nasilje; nasilje protiv žena prelazi granice nacija, kultura, rasa, klasa i religija i nalazi svoje opravdanje u patrijarhatu - sistemu dominacije muškaraca nad ženama³.

Nasilje protiv žena nije bilo prepoznato kao kršenje ljudskih prava sve do osamdesetih godina dvadesetog vijeka, kada su Ujedinjene nacije prekinule ćutanje o ovom problemu.

Međunarodna i regionalna dokumenta koja se bave nasiljem protiv žena: Opšte preporuke 12 i 194 na Konvenciju o

eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁵, Deklaracija o eliminaciji nasilja protiv žena⁶ i Pekinška deklaracija⁷), koja su usvojile st Ujedinjene nacije, kao i Preporuka (2002)⁵ Komiteta ministara Savjeta Evrope⁸ i Rezolucija Evropskog parlamenta o borbi protiv muškog nasilja nad ženama⁹, prepoznaju nasilje protiv žena kao proizvod istorijske nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena, sa ženskom subordinacijom i dominacijom muškaraca kako na ideološkoj, tako i na materijalnoj osnovi. Nakon usvajanja međunarodnih pravnih propisa, počeo je proces zakonskog kažnjavanja nasilja protiv žena u državama širom svijeta. Ovaj proces nije mimošao ni Bosnu i Hercegovinu. U Republici Srpskoj trenutno je na snazi Krivični zakon iz 2003. godine¹⁰, koji zabranjuje nasilje u porodici i porodičnoj zajednici. Slično rješenje, sa razlikom u visini zapriječene kazne za osnovni oblik djela¹¹, ima i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine¹². Osim krivičnih zakona, u oba entiteta Bosne i Hercegovine done-

3 Nikolić-Ristanović, Vesna; Dokmanović, Mirjana, *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primjena na Zapadnom Balkanu*, Izdavačko-grafičko preduzeće Prometej, Beograd 2006, str. 28.

4 *General Recommendation 12*, Committee of Discrimination Against Women. University of Minnesota. Human Rights Library. Pristupljeno: 02.02.2008. <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/gener12.htm>>.

General Recommendation 19, Committee of Discrimination Against Women. University of Minnesota. Human Rights Library. Pristupljeno: 02.02.2008. <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/gener19.htm>>.

5 *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*, Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs. Pristupljeno: 09.06.2009. <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>.

6 *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, United Nations, General Assembly, 1993. Pristupljeno: 03.02.2008. <<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>>.

7 *Beijing Declaration and Platform for Action*, University of Minnesota, Human Rights Library, Pristupljeno: 03.02.2008. <<http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/e5dplw.htm>>.

8 *Preporuka Rec(2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum sa objašnjenjima*, Autonomni ženski centar, Beograd. Pristupljeno 30.05.2007. <<http://www.womenngo.org.yu/images/Rec%282002%295.pdf>>.

9 *Resolution 1512 (2006)*, Council of Europe, Parliamentary Assembly. Pristupljeno: 11.05.2008. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/Eres1512.htm>>.

10 *Krivični zakon Republike Srpske*, Službeni glasnik Republike Srpske, 49/03 (25. juni 2003).

11 Predviđene su oštrije sankcije ukoliko se djela čine uz upotrebu oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva kojim se može teško ozlijediti tijelo ili narušiti zdravlje, ako je vršenjem krivičnog djela član porodice teško tjelesno ozlijeđen ili mu je zdravlje teško narušeno, ili je djelo učinjeno prema maloljetniku, ili je nastupila smrt člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao ili ko liši života člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao.

12 *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 36/03 (29. juli 2003)

seni su i posebni zakoni o zaštiti od nasilja u porodici¹³. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je u decembru 2007. godine Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici¹⁴.

Prema *In-depth study on all forms of violence against women* (Analitičkoj studiji o svim oblicima nasilja prema ženama) Ujedinjenih nacija, 102 od 192 članice UN još nemaju pravne odredbe o domaćem nasilju, bračno silovanje nije inkriminisano u 53 zemlje, a samo 93 zemlje imaju neke pravne odredbe koje zabranjuju trgovinu ljudima. U studiji se ističe da je postojeća legislativa često neadekvatna i/ili se primjenjuje na neujednačen način.¹⁵ Takođe je važno primijetiti da čak i u onim državama koje su donijele zakone kojima se zabranjuje nasilje protiv žena "povlače granicu između prihvatljivih oblika nasilja protiv žena, koje definišu kao discipliniranje, i neprihvatljivih oblika koje definišu kao zlostavljanje."¹⁶ Sally Engle Merry ističe da "mnoga društva prihvataju nasilje kao adekvatno discipliniranje za određene oblike ponašanja. Ljudi koji pređu tu granicu i upotrijebe prekomjerno nasilje mogu se suočiti sa kaznama od njihovih zajednica. Pomjeranje ovih granica je u srcu projekta ljudskih prava u borbi protiv nasilja nad ženama".¹⁷

2.2. Oblici nasilja protiv žena i djevojčica

Uvažavajući činjenicu da je rodno zasnovano nasilje univerzalan problem koji u isto vrijeme poznaje lokalne specifičnosti, tako se i oblici rodno zasnovanog nasilja i njegove manifestacije razlikuju u zavisnosti od specifičnog društvenog, ekonomskog i političkog konteksta. Prema posljednjoj studiji Ujedinjenih nacija, neki oblici nasilja mogu dobiti na značaju, dok drugi mogu oslabiti u procesu prolaska država kroz ekonomsko restrukturisanje i društvene i kulturne promjene. Tako, na primjer, "nove tehnologije mogu proizvesti nove oblike nasilja, kao što je proganjanje (stalking) korištenjem Interneta ili mobilnih telefona"¹⁸, ili korišćenje ultrazvuka u ginekologiji, "koji može biti zloupotrijebljen na način otkrivanja pola fetusa i tako omogućiti polno selektivne prekide trudnoće"¹⁹. Drugim riječima, ne može se napraviti specifikacija oblika nasilja prema ženama i tvrditi da je lista iscrpljena.

Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama i Pekinška deklaracija i Platforma za akciju razvrstavaju oblike nasilja protiv žena prema mjestu na kojem se dešavaju na nasilje koje se dešava u porodici i/ili nasilje počinjeno u zajednici, bilo da su radnje nasilja izvršene ili ih je prećutno odobrila država. Neki oblici nasilja nisu ograničeni samo na jednu

13 *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 22/05 (06. april 2005), "Zakon o zaštiti od nasilja u porodici", Službeni glasnik Republike Srpske, 118/05 (30. decembar 2005), "Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici", Službeni glasnik Republike Srpske, 17/08 (26. februar 2008).

14 *Rezolucija o borbi protiv nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, pristupljeno 11.04.2008. godine, <http://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/Source/bih_resolution_jan2008_en.pdf>.

15 *In-depth study on all forms of violence against women*, Report of Secretary General, United Nations 2006. Pristupljeno: 12.12.2007. <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/N0641974.pdf?OpenElement>>, str. 89-90.

16 Merry, Sally Engle, *Human Rights & Gender Violence: translating international law into local justice*, The University of Chicago, Chicago 2006. str. 25

17 Merry, isto.

18 *In-depth study*, isto, str. 36.

19 Terry, Geraldine, Conclusion, *Gender-Based Violence*, Eds. Terry, Geraldine with Joanna Hoare, Oxfam GB, Oxford 2007, str. 155.

sferu, kao što su, na primjer, tradicionalne štetne prakse ili trgovina ženama, koja često uključuje i više od jedne države. Korisna je i podjela oblika nasilja prema situiranju unutar životnog ciklusa žrtve kojom se koristi Geraldine Terry, upozoravajući na to da su žene potencijalne žrtve nasilja u svim životnim dobima: Ono se može javiti čak i prije nego je djevojčica rođena, kao što je to slučaj sa polno selekcionisanim abortusima²⁰.

Podjela koja pristupa nasilju protiv žena prema oblicima pojavnosti ukazuje na kontinuiranu praksu nasilja protiv žena, kao što je podjela koju Geraldine Terry koristi kako bi dodatno osvijetlila ovaj problem: "Neki se oblici rodno zasnovanog nasilja, npr. seksualno nasilje i domaće nasilje, pojavljuju u svim kulturama iako su češći u nekim društvima nego u drugim, i razlikuje se i po tome do kojeg ih nivoa društva kazne ili podržavaju. Drugi pojavni oblici, kao što su ubistva zbog miraza, specifični su za pojedine kulture. Neki su se oblici promijenili ili su nestali tokom vremena. Bolna tradicionalna praksa vezivanja stopala Kineskinja je već dugo stvar prošlosti, dok se neki novi oblici, za koje se čini da su se pojavili tek nedavno, kao što je otimanje imovine u sjevernoj i istočnoj Africi koje je povezano sa HIV i AIDS epidemijom, javlja sve češće. Čak i u isto vrijeme i na istom lokalitetu žene mogu iskusiti rodno zasnovano nasilje na različite načine u zavisnosti od njihove zarade i toga ko je kontroliše, društvenog statusa,

zanimanja, etničke pripadnosti, religijske pripadnosti, seksualnosti. Tokom ratnih sukoba žene i muškarci iskuse nasilje na različite načine, zbog svog roda. Tokom skorašnjih konflikata u Bosni, Liberiji, Demokratskoj Republici Kongo, Sjevernoj Ugandi, Burundiju, Darfuru u Sudanu, kao i na drugim mjestima, silovanje je sistemski korišteno kao oružje rata. U humanitarnom kontekstu, kao što su kampovi raseljenih lica, žene i djevojčice su posebno vulnerabilne na rodno zasnovano nasilje. U nekonfliktnim katastrofama, kao nakon cunamija 2004. godine, žene su takođe vulnerabilnije na rodno zasnovano nasilje i prisile; u post-cunami kampovima u Šri Lanki zabilježen je visok nivo domaćeg nasilja. Kako je više žena poginulo u cunamiju, neka područja koja su njime pogođena suočavaju se sa rodnom disbalansom pa se mlade djevojke prisiljavaju da se udaju za starce čije su se žene utopile"²¹.

2.3. Teorije o uzrocima nasilja protiv žena i djevojčica

Kada se govori o rodno zasnovanom nasilju protiv žena, nezbježno se postavljaju pitanja koja traže razloge, kako za nasilno ponašanje muškaraca, tako i razloge zbog kojih žene trpe nasilje.

Pitanja su vezana za razloge zbog kojih muškarci premlaćuju žene, siluju, u braku, van njega, u ratu ili miru. Svakako da domaće nasilje i silovanje nisu jedini, ali su "krucijalni oblici nasilja"²², pa se i teorije koje pokušavaju

20 Terry, *Introduction*, isto, xv

21 Terry, *Introduction*, isto, xv-xvi

22 Fitzpatrick, Joan, *The use of International Human Rights Norms to Combat Violence Against Women*, Human Rights of Women, National and International Perspectives, ed. Rebecca Cook, Philadelphia, Pennsylvania 1994, str. 533.

dati odgovor na pomenuta pitanja baziraju uglavnom na ovim pojavnim oblicima nasilja. S druge strane, često se postavlja i pitanje zbog čega žene trpe nasilje, pogotovo kada se radi o nasilju koje počini intimni partner.

Osobe koje nisu upoznate sa fenomenom i mehanizmima nasilja protiv žena često krivicu za preživljeno nasilje traže u okolnostima kojima opravdavaju nasilje, kao što su zavisnost od alkohola, tradicionalno patrijarhalno vaspitanje, siromaštvo itd, ali i u ženi, bilo da pretpostavljaju da je nasilje nečim "zaslužila" ili da smatraju da je žena "kriva" što nije napustila nasilnog partnera i na taj način izbjegla dalje bivanje žrtvom.

Teorije koje proučavaju nasilna ponašanja muškaraca protiv žena mogu se podijeliti u pet grupa: biološke/organske, psihopatološke, sistemske teorije, teorije naučenog ponašanja i feminističke teorije²³. U posljednjih 150 godina evoluirale su od teorija zločinačkog ponašanja, koje su se fokusirale na biologiju kao sudbinu, preko psiholoških i socioloških objašnjenja, sve do današnjih teorija, koje uzimaju u obzir više različitih uzročnika kojima nastoje objasniti nasilno ponašanje muškaraca²⁴.

Teorije koje se bave uzrocima nasilja prema ženama mogu se podijeliti i prema načinu pristupa ovom fenomenu na

one koje nasilje proučavaju kao pojavu na individualnom nivou, služeći se psihološkim pristupom, kao što su medicinske, psihološke i psihopatološke teorije, i one koje nasilju nad ženama pristupaju na opštem nivou, tražeći uzroke u društvenom okruženju²⁵.

Feministički pristup(i) kritikuje(u) ove teorije jer ne uzimaju u obzir neravnomjernu raspodjelu moći između muškaraca i žena i patrijarhalnu ideologiju, koja se zasniva na autoritetu muškaraca podržanom od svih institucija sistema. Rodno zasnovani pristup vidi počiniocce nasilja kao jedine odgovorne za zaustavljanje sveg ponašanja i ukazuje na činjenicu da se žene "potdrcjenjuju i vrednuju preko sistema uvjerenja o ženskim ulogama kako bi vjerovale u vlastitu inferiornost u odnosu na muškarce"²⁶, čime se opravdava muško nasilje nad ženama.

Međutim, nijedan od ovih pristupa, uzet pojedinačno, ne daje sve odgovore na postavljena pitanja. Razlog za to je što ne postoji samo "jedan faktor koji bi se mogao izdvojiti i reći da je odgovoran za nasilje počinjeno protiv žena"²⁷, zbog čega i istraživanja koja traže uzroke nasilnog ponašanja treba da se fokusiraju na istovremeno djelovanje različitih uzroka, u zavisnosti od pojedinačnog slučaja.

23 Cunningham, Alison et al, *Theory Derived Explanations of male violence against female partners*: Literature update and related implications for treatment and evaluation, Family Court Clinic, London 1998, 2, pristupljeno 04.01.2008. godine, <<http://www.lffc.on.ca/maleviolence.pdf>>.

24 Cunningham, isto, str. 2.

25 Stojšin, Snežana, *Odnos prema nasilju u porodici - mogućnosti njegovog sprečavanja*, Društvena moć i nasilje 2. Sociološki godišnjak, ur. Kuljić, Rajko, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Sociološko društvo Republike Srpske Pale, Istočno Sarajevo 2006, str. 454.

26 *Violence Against Women Theory*, Evaluation Handbook for Community Mobilization, pristupljeno: 2.12.2007. godine, <http://www.transformcommunities.org/tctatsite/instigate/ssup/violence_against_women_theo.pdf>.

27 *Domestic Violence Against Women and Girls*, Innocenti Digest No. 6, Unicef, June 2000 7, pristupljeno 02.12.207. godine, <<http://www.unicef-icdc.org/publications/pdf/digest6e.pdf>>.

2.4. Zašto žene trpe potčinjenost - mogući odgovori?

Bez obzira na brojne pravne dokumente koji zabranjuju nasilje protiv žena i djevojčica, one i dalje trpe nasilje. Nakon pritiska ženskih grupa širom svijeta da se nasilje protiv žena prepozna i prizna kao teško kršenje ljudskih prava, a potom i zabrani nacionalnim zakonima, preovladavalo je mišljenje da je sve što je potrebno učiniti da se žene zaštite od nasilja i učinjeno. Smatra se da žene, ukoliko žele da se zaštite od nasilja, treba da počnu da se koriste pravima koje im zakoni priznaju. Nažalost, priznavanje prava na život slobodan od nasilja i primjena u praksi i u ovom slučaju pokazali su da su zakoni samo prvi, neophodan korak ka životu slobodnom od nasilja, ali da se za stvarnost koja se od njih umnogome razlikuje treba raditi na izmjeni nepisanih pravila koja nameću ženama (i muškarcima) određena pravila ponašanja.

Na ovo ukazuju i pomenuti pravni propisi, između ostalih i Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, koja u članu 5 poziva države članice da preduzmu sve moguće mjere kako bi eliminisale negativan uticaj stereotipa i društvene podjele rodnih uloga kao uzroka diskriminacije žena. U tom pravcu se od država traži da modifikuju društvene i kulturne uzorke ponašanja žena i muškaraca, nastojeći eliminisati predrasude i običajne i sve ostale prakse koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kog pola ili na stereotipnim ulogama žena i

muškaraca. Članom 2 Konvencije se, između ostalog, zahtijeva preduzimanje svih mogućih mjera, uključujući zakonodavne, kako bi se modifikovali ili ukinuli postojeći zakoni, odredbe, običaji i prakse koje diskriminišu žene.

Da bismo razumjeli zbog čega se današnji (stvarni) položaj žena razlikuje od onoga koji im je formalno omogućen pravnim propisima, kako međunarodnim, tako i regionalnim i nacionalnim, drugim riječima, da bismo dali odgovor na pitanje zbog čega i danas naše društvo i pojedinci koji ga čine, opravdavajući nasilje protiv žena i djevojčica, stigmatiziraju određena ponašanja žena koja nisu u skladu sa nepisanim pravilima, običajima i praksama, ali i razumijemo zašto žene trpe nasilje iako ga pisana pravila ne samo dozvoljavaju već u nekim slučajevima i promovišu²⁸, neophodno je da sagledamo širi društveni kontekst unutar kojeg se nasilje protiv žena dešava.

Prvo pitanje koje bi se moglo postaviti jeste: Zbog čega žene trpe potčinjenost? Zbog čega pristaju na unaprijed zadate uloge svoga pola, zašto se zadovoljavaju ulogom koju im običaji (izraženi kroz moral, vladajući diskurs, stereotip, ideologiju) nameću? Sigurno je da postoje žene koje se osjećaju dobro ispunjavajući stereotipne uloge stvarane vijekovima²⁹, ali ima i onih žena koje nisu zadovoljne zadatim im ulogama i koje ne mogu, niti žele, odgovoriti očekivanjima koje im društvo nameće. Ovaj zadatak, bolje rečeno način života, nije nimalo jednostavan jer zahti-

28 Tako u članu 3 stav 6 Zakona o ravnopravnosti spolova BiH: "U skladu sa stavom 5. ovog člana dozvoljeno je uspostavljanje specijalnih mjera u cilju promoviranja jednakosti i ravnopravnosti spolova i eliminacije postojeće neravnopravnosti, odnosno zaštite spolova po osnovu biološkog određenja."

29 Jasna Bakšić-Muftić. *Ženska prava*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2006, str. 20.

jeva od žena da "ponesu breme i preuzmu rizike koji idu uz njihovo obilježavanje kao onih koje prave probleme"³⁰. Izaci iz stereotipa, ne pokoriti im se, donosi probleme ženama, ne samo od strane muškaraca već i onih žena koje smatraju da im je zadatak da održe postojeće stanje i ne dozvole da se poredak kojim su zadovoljne dovede u pitanje.

Udovoljavajući svojoj, društveno očekivanoj, ulozi majke, a zatim i vaspitavajući svoju djecu, ali i brinući se o njima na određeni, jedino mogući i u kolektivitetu kojem pripadaju prihvaćen način, žene doprinose održavanju postojećeg stanja. Pridržavajući se pravila o svojoj ulozi i mjestu u okviru porodice i izvan nje, žene doprinose reprodukciji rodni odnosa. Prema Niri Yuval-Davis ovi se odnosi "često vide kao bit kultura kao načina života koji se prenosi sa generacije na generaciju"³¹. Svaki kolektivitet, bilo da se radi o porodici, užem ili širem prijateljskom krugu, radnom mjestu, susjedstvu itd., ima svog poznavaoca tradicije, običaja i kulturalnih pravila ponašanja koji se smatraju neophodnim za opstanak kolektiviteta, koji biva konsultovan, kako u običnim prilikama, tako i u onim koje se smatraju graničnim. Od njegovog/njenog mišljenja nerijetko zavisi, ako ništa drugo, makar dobar glas osobe, obično žene, koja je prekoračila granice. "Često se ženama,

naročito starijim ženama, daje [...] ovlast da određuju šta je 'dolično' ponašanje i izgled i da u tom pogledu vrše pritisak na žene koje se smatraju 'devijantnima'. Kako je to vrlo često jedini izvor moći koja se daje ženama, one se tome mogu potpuno posvetiti"³².

Ono što je unutar jednog kolektiviteta neupitno i što u svakom slučaju nailazi na odobravanje i podršku i ima osiguranu prođu, bilo da se radi o privatnoj sferi kojoj svjedoči uži krug ljudi, obično porodica, ponekad i susjedi, ili javnoj sferi i medijskim nastupima³³, jesu upravo istupi ovih žena, 'čuvarica granica' koje korištenjem strategije saučesništva sa patrijarhalnim očekivanjima od žena učvršćuju vlastitu moć osuđujući ponašanje onih žena koje su se usudile preći granice i javno se deklarirati kao feministkinje³⁴. U ovakvim istupima i izjavama može se vidjeti na djelu "...tradicionalna ženska snažna strategija sudioništvom s najdubljim, 'najprirodnijim' patrijarhalnim očekivanjima od žena - njihova samoidentifikacija s ponovnim vraćanjem na tradiciju postala je težište patrijarhalne strukture moći"³⁵. Ono što tvrdi Nira Yuval-Davis jeste da one "zbog svog temeljnog značenja mogu postati neki od najtvrdokornijih i najfleksibilnijih simboličkih čuvara granica specifičnih kolektiva i kulturnih tradicija"³⁶.

30 Džin Bejker-Miler. *Dominacija - potčinjenost*. Feminističke sveske, br. 7- 8, Beograd: Autonomni ženski centar, 1997 (250 - 257), str. 257.

31 Nira Yuval - Davis i Marcel Stoetzler. *Imagined Boundaries and Borders: A Gendered Gaze*. European Journal of Women's Studies. Vol. 9(3). London: Sage Publications, (2002): 329 - 344. Pristupljeno 21.04.2007. <<http://ejw.sagepub.com>>, str. 335.

32 Yuval - Davis, Nira. *Rod i nacija*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 54.

33 Tako je npr. mnogo puta pominjana izjava kojom je u Hrvatskom saboru saborski zastupnik Anto Kovačević uputio saborskoj zastupnici Vesni Pusić poruku da žena "nije stvorena za mudraca, nego za madraca".

34 U emisiji "Korak" na TV Hajatu, 27.06.06, u 21 h, Lidija Korać, članica Centralne izborne komisije BiH, dozvolila je sebi, da, izmđu ostalih mizoginih izjava, kaže i sljedeće: "ako nisu stvorile obitelj, onda je to neuspjeh". S obzirom da se radi o veoma istaknutoj javnoj ličnosti, čije poruke preko medija imaju specifičnu težinu, upozoravam da je riječ o javnoj promociji diskriminatornih i seksističkih stavova o ulozi žene i njenoj 'primarnoj zadaći' u društvu" (Cure ekranizacija 1).

35 Žarana Papić. *Etnički ratovi, fašizacija društvenog života i politika tijela u Srbiji*. Treća. br. 1-3. vol. 3, Centar za ženske studije, Zagreb: 2001. (30 - 47), str. 34.

36 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 61.

Za reprodukciju rodničkih odnosa posebno je važna "konstrukcija 'doma'"³⁷, koja podrazumijeva ne samo vaspitavanje djece i odnose između njih i roditelja već i vrstu hrane koja se sprema i načine pripreme, raspored sjedenja za stolom, redoslijed posluživanja i jela, kao i priče koje se djeci kazuju pred spavanje, igre kojima se uče, odjeća koja se nosi, namještaj koji se čuva, posude koje se koristi itd. U svjetlu ovih odnosa mogu se posmatrati "konstrukcije muškosti i ženskosti kao i seksualnih i rodničkih odnosa moći"³⁸ i uporediti sa onima koji/e vode "rasprave i borbe oko pitanja 'emancipacije žena' ili 'žena koje poštuju tradiciju'"³⁹. Prema Jasni Bakšić - Muftić, ovim "štetnim stereotipima u vezi sa svojstvenim sposobnostima spolova, mnogi muškarci, ali i žene prihvataju i održavaju mišljenje da su muškarci superiorniji u liderstvu i donošenju odluka. Ova se pretpostavka rijetko dovodi u pitanje i zbog toga se od muškaraca očekuje da vladaju porodicom, ali i u društvu [...] u javnosti se nastavlja održavati i njegovati mit o ženimajci, domaćici, stubu porodice, seksualnom objektu. Stereotipizacija uloge žene je sveprisutna u školskim udžbenicima, medijima, prilikom zapošljavanja i drugim javnim sferama. Vrlo često i žene same održavaju takva mišljenja, ne razumijevajući, možda, suštinu problema i štetnost posljedica takve diskriminacije, koju čak i ne prepoznaju kao takvu"⁴⁰.

Uvriježena tradicionalna shvatanja, običaji i kulturalne prakse održavaju stereotipnu ideju o mjestu i ulozi žena u društvu prvenstveno kao majki, supruga i domaćica. Rijetko se koja žena, barem ona koja je svjesna rizika prekoračenja granica i posljedica koje to prekoračenje nosi, odluči "javno" odstupiti od društveno propisanih uloga koje im se nameću. Jedna od nametnutih uloga jeste i da "svojim 'doličnim' ponašanjem, 'doličnim' odijevanjem, utjelovljuju granicu koja označava granice kolektiviteta"⁴¹. Od žene se očekuje da je udata, da je majka, po mogućnosti sinovima, da ima dobar posao, ali i da je dobra domaćica, da nije profesionalno uspješnija od supruga, a ako kojim slučajem jeste, da to u svakoj prilici minimalizira i opravdava sretnim okolnostima, ni u kom slučaju vlastitim sposobnostima, te da je na prihvatljiv način dotjerana, elegantna i našminkana, jer samo takva žena je "fasada koja predstavlja sređenu porodicu muža, daje mu ugled. Taj ideal, kao i porodica čiji je zalog, doslovce je stup društva"⁴². Ova precizna pravila po kojima se treba ponašati svaka 'prava žena' često su nastala radi toga da se žene zadrži u tom slabijem položaju"⁴³. One kolektivne "mudrosti" koje se upotrebljavaju za opravdanje tog stanja često zvuče vrlo slično drugim "zdravorazumskim" shvatanjima koja se koriste za isključivanje, podređivanja i podvrgavanje "drugih" - poput onog "žene su glupe",

37 Yuval-Davis, *Imagined Boundaries* 335.

38 Yuval-Davis, *Imagined Boundaries* 335.

39 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 37.

40 Jasna Bakšić-Muftić. *Izveštaj u sjeni o implementaciji CEDAW Konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini*. Global Rights, Sarajevo: 2004. str. 4 - 7.

41 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 65.

42 Iveković, Rada. *(Ne)predstavljivost ženskog u simboličkoj ekonomiji: Žene, nacija i rat nakon 1989 godine. Žene, slike, izmišljaji*. Ur. Branka Arsić. Beograd: Centar za ženske studije, 2000. (9 - 30), str. 17.

43 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 67.

”žene su opasne” ili ”žene su nečiste i mogle bi nas isprljati”⁴⁴. Prema Radi Iveković, ”mogućnost raspuštenog života žena stalno izaziva paniku. Nered što ga one mogu unijeti u društvo ne poštujući tradicionalni red doživljen je kao primarni faktor socijalne dezintegracije, kao prijetnja rata, kao najveća opasnost itd”⁴⁵. Slično tvrdi i Nira Yuval-Davis prema kojoj ”...mogućnost da žene same odlučuju o svojim tijelima predstavlja izravnu prijetnju njihovu autoritetu i mnogo je žena koje će nerado poduzeti bilo što što bi se moglo protumačiti kao izdaja svetih vjerskih i običajnih zakona”⁴⁶.

Ovim se ne želi sugerisati da su žene te koje su odgovorne za dugotrajno održavanje poretka koji im nameće uloge u društvu. Naprotiv, namjera je ukazati na položaj u kome se nalaze žene koje odstupaju od društveno nametnutih očekivanja od pola kojem pripadaju. Na ovo ukazuje i Džin-Bejker Miler, prema kojoj ”za dominantnu grupu postaje teško i da zamisli da je neko od potčinjenih sposoban da obavlja željene aktivnosti. Što je još važnije, i samim potčinjenima je teško da poveruju u svoje sopstvene sposobnosti [...] potčinjeni se ohrabruju da razvijaju karakteristike koje zadovoljavaju dominantnu grupu: pokornost, pasivnost, poslušnost, zavisnost, nedostatak inicijative, nemogućnost delovanja, odlučivanja, mišljenja i slično... Ako podređeni usvoje ove karakteristike, smatraju se dobro prilagođenima....ako podređeni pokažu potencijale, ili još opasnije, razviju neke druge karakteristike - recimo

inteligenciju, inicijativu, upornost - obično nema u okviru dominantne grupe prostora za priznavanje tih sposobnosti. Takvi ljudi će biti okarakterisani kao neobični, ako ne i definitivno nenormalni. Neće biti prilike za direktnu primenu njihovih sposobnosti u društvenim aranžmanima. (Koliko se žena pretvara da su glupe!)⁴⁷”.

Imajući u vidu naprijed iznesene opasnosti, a i znanja stečena tokom procesa socijalizacije, a posebno kroz društveni proces rodne socijalizacije u kojem ”društvo uči nove članove [...] kako da postanu ’članovi’ određene rodne grupe”⁴⁸, može se reći da je ono što zadržava potčinjene u svojstvu podređenih, između ostalog, i to ”što podređeni apsorbuju veliki dio istine koju su stvorili dominantni [...] postoji mnogo žena koje misle da su manje vredne od muškaraca”⁴⁹. Ukoliko, ipak, neka žena (ili grupa žena) odluči prihvatiti rizik i preuzeti svoj život u svoje ruke, njena (njihova) ”akcija može dovesti do kombinacije ekonomskog pritiska, društvenog ostrakizma i psihološke izolacije - pa čak i dijagnoze o psihičkom poremećaju”⁵⁰. Nasilje protiv žena i djevojčica u takvim situacijama postaje ”društveno opravdano sredstvo” koje se koristi kako bi se žene vratile na mjesto koje im pripada. Ove predrasude i prakse opravdavaju rodno zasnovano nasilje i kontrolu žena.

Rodno zasnovano nasilje protiv žena i djevojčica predstavlja izraz nejednakih odnosa moći i proizlazi iz ”rodnih hijerarhija koje su dugotrajne i koje daju legitimitet nasilju protiv žena, nasilje nad ženama je institucionalizovano na svim

44 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 67.

45 Iveković 15.

46 Yuval-Davis, *Rod i nacija* 53.

47 Bejker-Miler 225.

48 Isidora Jarić. ”Rodni stereotipi”. *Polni stereotipi*. Beograd: Nova srpska politička misao, 2002, (91 -105), str. 8.

49 Bejker-Miler 256.

50 Bejker-Miler 255.

nivoima: kući, porodici, zajednici, društvu i državi”⁵¹. Tako i Christine Chinkin ističe da se ”tradicionalne i kulturne pretpostavke o rodnim ulogama unutar društva koriste kako bi se opravdala kontinuirana opresija i subordinacija žena, kao i različite religijske doktrine. Izazivanje ovoga se vidi kao destabilizacija društva i prijetnja porodici i društvenoj koheziji. Žene prihvataju nasilje kao sastavni dio života: to je jednostavno tako kako je. Mnoge čak okrivljuju sebe za nasilje koje trpe”⁵².

2.5. Eliminacija stereotipnog koncepta uloga muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja - pregled preporuka

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), koja se smatra se najznačajnijim dokumentom u oblasti ženskih prava i vrlo često se na nju referiše kao na međunarodnu povelju ženskih ljudskih prava zbog čega se naziva i ”Ženskom konvencijom”⁵³, ukazuje na potrebu

eliminacije bilo kog stereotipnog koncepta uloga muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja i ohrabruje polno mješovito obrazovanje kao i druge vrste obrazovanja koje će pomoći u postizanju ovog cilja. Posebno ukazuje na potrebu revidiranja knjiga i školskih programa i adaptaciju nastavnih metoda kao sredstva kojim bi se moglo uticati na eliminaciju stereotipnog koncepta uloga muškaraca i žena. Preporukom broj 35⁴ iz 1987. godine Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, koji prati primjenu ove konvencije, navodeći da stereotipni pogled na žene podstiče na diskriminaciju žena, pozvao države članke da usvoje društvene i kulturne programe za uklanjanje predrasuda koje onemogućuju jednakost žena. U preporukama koje je uputio Bosni i Hercegovini povodom podnošenja kombinovanog inicijalnog, drugog i trećeg periodičnog izvještaja o primjeni CEDAW konvencije⁵⁵, Komitet izražava zabrinutost zbog učestalosti duboko - ukorijenjenih, tradicionalnih, patrijarhalnih

51 Mehta, Mona; Gopalakrishnan, Chitra, *'We Can': transforming power in relationships in South Asia*, Gender-Based Violence, eds. Geraldine Terry with Joanna Hoare, Oxfam GB, Oxford 2007, str. 101.

52 Chinkin, Christine, *Violence Against Women: The International Legal Response*, Gender and Development, Oxfam, Oxford 1995, str. 24.

53 Ovu konvenciju je, 18. decembra 1979. godine, usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija, a stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine, kao ugovor sa obavezujućim pravnim dejstvom za države potpisnice, što se osigurava nadzorom nad sprovođenjem njenih odredbi putem Komiteta za otklanjanje diskriminacije žena, koji je osnovan u skladu sa članom 17 Konvencije. Do juna 2009. godine, Konvenciji je pristupilo 185 država. Iako je druga konvencija po broju ratifikacija, prva je po broju rezervi ”kojima se države članke izuzimaju od obaveze primjene određenih odredbi Konvencije, odnosno zadržavaju postojeću diskriminaciju žena”. Članom 28 Konvencije predviđena je mogućnost ulaganja rezervi kojima države mogu izjaviti da se ne osjećaju obavezane pojedinim članovima Konvencije. Iako je stavom 2 ovog člana isključena dopuštenost stavljanja rezervi koje nisu spojive sa predmetom i svrhom ove konvencije, u praksi, ipak, ovakve rezerve preovladavaju, posebno na članove Konvencije koji se odnose na obaveze država da preduzmu

pravne i političke mjere kako bi se suprotstavile diskriminaciji žena i izmijene društvene i kulturne običaje u pogledu ponašanja muškaraca i žena i predrasude koje se za njih vezuju. Može se reći da ulaganjem rezervi države iskazuju nespremnost prema preduzimanju mjera koje bi mogle dovesti do promjene postojećeg stanja i svoj angažman u pravcu eliminacije diskriminacije žena. Oblast rodno zasnovanog nasilja nije posebno izdvojena Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama. Ovaj propust ispravio je komitet koji prati njenu primjenu, donošenjem dviju preporuka. To su Opšta preporuka broj 12 iz 1989. godine i Opšta preporuka broj 19 iz 1992, koje su posvećene nasilju prema ženama.

54 Division for Advancement of Women.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>, recom3

55 Komitet je, 16. maja 2006. godine, razmatrao kombinirani inicijalni, drugi i treći periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BIH/1-3) na svom 721 i 722 zasjedanju (vidi CEDAW/C/SR. 721 i 722). Lista tema i pitanja je sadržana u CEDAW/C/BIH/Q/3/, a odgovori Bosne i Hercegovine su sadržani u CEDAW/C/BIH/Q/3/Add.1.

stereotpa u vezi sa ulogom i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu uopšte što se kod žena odražava u izboru obrazovanja, kao i na njihov položaj na tržištu rada i na njihov nizak nivo učešća u političkom i javnom životu. Komitet zahtijeva od Bosne i Hercegovine da distribuiraju informacije o Konvenciji u programima u obrazovnom sistemu, uključujući edukaciju o ljudskim pravima i gender obuku, sa perspektivom koja mijenja postojeće stereotipne stavove o ponašanjima u vezi sa ulogama žena i muškaraca. Preporuka Komiteta je da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce i da se podstiču mediji na projiciranje pozitivnih primjera žena u smislu njihovog ravnopravnog položaja i odgovornosti i žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi. Jedna od preporuka Komiteta je i da se preduzmu konkretne mjere za ohrabrivanje žena da prijave slučajeve nasilja u porodici i da se osigura, kroz programe obuke, da zvaničnici/e javnih institucija, naročito oni/e koji/e sprovode zakon, sudstvo, pružaoci zdravstvenih usluga, socijalni radnici/e, kao i nastavno osoblje, budu istinski upoznati sa primjenom pravnih odredbi, kao i svim oblicima nasilja nad ženama, te da su obučeni da reaguju na adekvatan način.

Osim CEDAW konvencije, i Pekinška deklaracija sa platformom za akciju⁵⁶ ističe potrebu usvajanja svih odgovarajućih mjera, posebno u polju obrazovanja, sa svrhom izmjene društvenih i kulturnih uzusa ponašanja muškaraca i žena, te uklanjanja predrasuda, uobičajenih praksi i svakih drugih praksi koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superi-

ornosti bilo kojeg od dva pola i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena⁵⁷. Posebno se navodi da su obrazovni program i nastavni materijali još uvijek u velikoj mjeri pod uticajem polne diskriminacije, čime se jačaju tradicionalne ženske i muške uloge i ženama odriče mogućnost da postanu ravnopravne partnerke u društvu. Uočeno je da kod predavača na svim nivoima ne postoji svijest o potrebi ravnopravnosti polova, čime se jača postojeća nejednakost između muškaraca i žena, pojačavaju diskriminacijske tendencije i potkopava samopoštovanje ženske djece. Naučno - obrazovni programi su naročito diskriminatorni s obzirom na pitanje pola; ne odnose se na svakodnevna iskustva žena i ne odaju priznanje ženama naučnicama⁵⁸. Pekinškom deklaracijom se traži od vlada, obrazovnih organa vlasti i drugih obrazovnih i akademskih institucija da, između ostalog, razrade preporuke i sačine nastavne programe, udžbenike i učila bez spoljnih stereotipa za sve nivoe obrazovanja, kao i da se razrade posebni obrazovni modeli koji će obezbijediti da dječaci usvoje vještine neophodne kako bi se pobrinuli za sve kućne potrebe i podijelili odgovornost za svoje domaćinstvo i brigu o djeci⁵⁹. Cilj ovih mjera je stvaranje obrazovne i društvene sredine u kojoj bi žene i muškarci, djevojčice i dječaci, bili tretirani ravnopravno i bili stimulirani da dostignu svoj puni potencijal i gdje bi se obrazovnim sredstvima promovisale nestereotipne slike žena i muškaraca kako bi se doprinijelo eliminaciji diskriminacije žena i neravnopravnosti žena i muškaraca⁶⁰.

56 Pekinška deklaracija. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. Pristupljeno: 09.06.2009. <<http://www.arsbih.gov.ba/index.aspx?PID=3&RID=76>>.

57 Pekinška, isto, 64.

58 Isto, 38.

59 Isto, 41- 2.

60 Isto, 37.

Preporukom o ravnopravnosti polova u obrazovanju Parlamentarna skupština Savjeta Evrope je 1995. godine stavila u mandat Savjetu ministara da zatraži od kompetentnih vlada država članica Savjeta Evrope da promovišu obrazovanje iz oblasti ljudskih prava sa rodno senzitivnim pristupom⁶¹.

Ovom Preporukom se naglašava veliki potencijal obrazovanja da uspostavi društvenu odgovornost i pozitivne odnose između polova. Gender uloge, stavovi i ponašanje se uče i/ili mijenjaju i igraju odlučujuću ulogu u sprečavanju određenih negativnih psiho-socijalnih pojava, kao što su nasilje (seksualno nasilje i nasilje u porodici), diskriminacija zasnovana na polu, gender asimetrija, kompleksi inferiornosti, uznemiravanja itd. Obrazovanje o ravnopravnosti polova u školi pruža djeci model ponašanja za razvoj, identifikaciju, orijentaciju i psiho-socijalnu pripadnost. Obrazovni sistem i škole mogu učiniti mnogo za unapređenje ravnopravnosti polova: uvođenjem modula o ravnopravnosti polova povećala bi se svijest o gender ulogama (uključujući nove uloge koje dječaci i djevojčice, muškarci i žene mogu da igraju u svojim privatnim i javnim životima), kao i o društvenoj konstrukciji gendera i gender stereotipa⁶².

3. Istraživanje i senzibilizacija u srednjim školama

3.1. Rezultati fokus grupa

1. Poklon u djetinjstvu → Uloga u odrasloj dobi Djevojčice

U toku rada sa fokus grupom uočeno je da u percepciji učenica postoji jasna razlika rodnih uloga žena i muškaraca. Stereotipno ponašanje djevojčica roditelji stimulišu već u najmlađem uzrastu. Igračke koje su najviše dobijale u djetinjstvu najčešće su vezane uz uloge majke. Sve su dobijale lutke, barbice i pribor koji ide uz to.

Igre koje su igrale u djetinjstvu podjeljene su na kućnu i na vanjsku sferu. U kući su se igrale lutkama, kuhinjicama, ili pripremale predstave. Vani su najčešće igrale lastiša ili "između dvije vatre". Poneke od djevojčica koje su živjele izvan užeg centra grada gdje je bilo malo djece, igrale su i fudbal sa starijom braćom i njihovim drugovima, dok oni nisu odrasli (postali "face"), pa se nisu više htjeli igrati sa njima. U vrijeme odrastanja, djevojčice kao male najviše su se igrale same. Dječaci su ih samo uznemiravali i kvarili im igre.

Po tvrdnji djevojčica, dječaci su se međusobno često tukli. Prema njihovim izjavama to je bilo zato što su od svojih očeva naučili biti nasilni. Druge su izjavile da su htjeli da se pokažu pred njima. Određen broj ispitanica smatra da su se dječaci tukli jer su bili pod negativnim uticajem video igrice, koje su pune nasilja. Uočeno je da ukoliko su dječake uvodile u svoje igre oni su već u djetinjstvu imale ulogu oca koji se vraća sa

61 Za više informacija vidjeti u: "Promocija gender mainstreaming-a u školama." <<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/AKTI/Documents/Promoting%20GM%20in%20schools%20PREVOD%20FINAL.pdf>>.

62 Isto 21.

posla i odmara nakon toga. Pokloni u djetinjstvu su determinisali i uvodili djevojčice u njihove rodne uloge, koje će im poslije dati i društvenu ulogu, prije svega majki.

Dječaci

U toku rada sa fokus grupom dječaka, uočeno je da postoje jasne razlike u shvatanju rodni uloga muškaraca i žena. Ovakvo ponašanje podstaknuto je i uslovljeno, od najranijeg djetinjstva, ponašanjem roditelja. Ovo se ogleda i u poklanjanju igračaka, jer su dječaci uglavnom dobijali igračke koje podstiču agresivnost i nasilje, ili one igračke koje se stereotipno smatraju muškima, kao npr. autići.

U skladu sa tim, i igre koje su najviše bile zastupljene u njihovom djetinjstvu odnosile su se na rat, puške i pištolje, ali

i tzv. muške sportove kao što je fudbal. Ipak, momci navode da su postojale igre gdje je dolazilo do preklapanja grupa dječaka i djevojčica, kao što je npr. žmira ili ganja. Interesantno je da, kada pričaju o ganji, navode da su u njoj rjeđe učestvovala curice, jer su uloge bile podijeljene na policajce i lopove, a tu nije bilo mjesta za ženski pol. Ovakvo ponašanje roditelja dovelo je djecu na sami početak formiranja stereotipnih uloga u društvu.

Komentari moderatora

Ne postoji nikakva razlika u izboru igračaka i igara u gradovima koji su locirani u različitim područjima. Pokloni u djetinjstvu određuju društvene uloge muškaraca i žena. Zanimljivo je da pri nabranjanju igračaka i igara u djetinjstvu, gotovo nema dodirnih tačaka između dječaka i djevojčica. U prigradskom i seoskom području postoji u odrastanju dio zajedničkog druženja, u kojem djevojčice u nedostatku dječaka igraju "muške igre" kao što je fudbal. U djetinjstvu, djevojčice su prepoznale nasilno ponašanje dječaka. Roditelji su dječacima poklanjali akcione igračke koje su podržavale streeotipe. Junaci s kojima su se identifikovali dječaci, imali su moć i odlučuju o sudbini "svjetova".

U odrastanju i na tržištu igračaka postoje akcione igračke za dječake i lutkice za djevojčice (u njihovo doba barbike, sada lutke bratz). Ove igračke na globalnom nivou podržavaju rodne streeotipe. Djeca kao vrlo mala imaju uloge. Muškarcu su borci, ratnici, puni mašte i ideja, a djevojčice ljepotice od kojih se očekuje da budu lijepe, osjećajne i dotjerane, ali se ne očekuju odluke i akcija.

2. Uloga roditelja u percepciji rodnih uloga

Aktivnosti u djetinjstvu koje su podražavali vaši roditelji

Djevojčice

Djevojčice su podsticali od roditelja da se bave "ženskim" sportom i to da voze bicikl, idu na plivanje, trčanje i treniraju košarku. Još su podsticane i da slikaju, uče strane jezike, idu u muzičku školu, školu plesa i na folklor. Već odmalena su uočile da je muškarac značajniji, jer su roditelji djevojčice kad su na njih bili ponosni ili kad su im govorili iz milja, nazivali "sine moj". U svim grupama su djevojčice svjesne da su muška djeca u porodici favorizovana i da im se pri rođenju više raduju.

Dječaci

Velika većina ispitanika bila je podsticana da se bavi sportom, i to su ih uglavnom podsticali da igraju fudbal, košarku i karate, sportove primjerene dječacima. Manji broj njih su učili strane jezike, a niko od njih nije imao nikakvog kontakta sa slikanjem ili plesnim aktivnostima, jer, kako kažu, to su aktivnosti za cure. Samo jedan dječak je svirao klavir i to je nastavio da radi do danas. Pozitivno je to što su roditelji podsticali svoju djecu da kvalitetno potroše slobodno vrijeme, ali je evidentno da su to bile aktivnosti koje gaje stereotipe.

Komentari moderatora

Iz odgovora djevojčica i dječaka vidi se da su ih roditelji podsticali da kvalitetno koriste slobodno vrijeme. No, činjenica je da je usmjeravanje u slobodne aktivnosti koje su primjerene muškarcima ili ženama izraženo odmalena.

U ovom dijelu su i dječaci i djevojčice ocijenili da su roditelji više cijenili sina nego kćerku i da se rođenju muškog djeteta svi više raduju, tako da su vrlo rano svjesne/i veće vrijednosti muškarca.

3. Uzori

Djevojčice

Većini djevojčica u analiziranih pet gradova uzor su majke ili neki drugi član porodice koji je ženskog roda (tetka, sestra, baka). Njih oko 10% za uzor ima oca ili nekog drugog člana porodice (djeda, ujaka, brata). Na pitanje kome pomažu u kući, njih većina odgovara da pomaže majci, a samo dvoje od pedeset ocu. Iz ovoga se vidi da se većina ispitanica uči da bude žensko na isti način kao i majka. Zajedno sa majkom kuhaju, peglaju i pomažu im oko brige

za mlađu braću i sestre. Već kao malene su sa mamom pravile kolače, spremale i prale. Na taj način su privođene rodu. Podjela poslova na muške i ženske evidentna je u svim porodicama. Postoje pojedinačni odgovori da i otac pomaže u kući, ali to nije društveno prihvatljivo. Djevojčice bi željele da im njihovi muževi "pomažu" u kućnim poslovima.

Dječaci

Momcima su uzori uglavnom očevi, te nastoje da budu što sličniji njima. U jednom od gradova, čak sedam dječaka je izabralo majku kao uzor. Ipak, na pitanje o kažnjavanju partnerke, gotovo svi ispitanici iz tog grada su se izjasnili pozitivno. Dakle, realno je postaviti pitanje o motivima identifikacije sa majkom. Da li oni priželjkuju osobine majke za svoju partnerku, kako bi je mogli kažnjavati, ili im

63 U ovom dijelu smo razgovarali o izlascima i imaju li ograničenja kad su oni u pitanju.

je uzor zbog svojih pozitivnih osobina? Samo pitanje je izuzetno kompleksno iz razloga što ovim upitnikom nismo istraživali odnose unutar porodica ispitanika, te ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je ovakvo ponašanje, odnosno kažnjavanje partnerke, naučeno od oca. Na pitanje kome pomažu u kući, gotovo je podjednak broj odgovara ispitanika da u kući pomažu i majci i ocu.

Ovakvi rezultati navode nas na zaključak da, i pored stereotipa i nemogućnosti identifikovanja sa osobom ženskog pola, postoji svijest o potrebi da se pomogne majci, sutra i supruzi, u kućnim poslovima, ukoliko ona nije u stanju da sama završi poslove. I pored toga što, u kasnijim odgovorima, navode jasnu distinkciju između muških i ženskih uloga u porodici i društvu, veliki broj ispitanika saglasan je u tome da od očeva uče kako treba da se ponaša suprug i otac, kako su podjele poslova u kući jasne, ali i da muškarac treba ponekad i da skuha ručak, opere suđe ili veš, kako bi svojoj partnerki olakšao svakodnevne aktivnosti.

Komentari moderatora

U procesu odrastanja djeca se identifikuju sa roditeljima. Majka je uzor djevojčicama, a otac dječacima. Na taj način oni uče rodne uloge koje su im namijenjene. Djevojčice imaju percepciju da su svakodnevni kućni poslovi (kuhanje, odgajanje djece, peglanje i sve ostalo) njihova obaveza i da muževi treba da im pomažu. Nema saznanja ni kod dječaka, ali ni kod odraslih muškaraca da je porodica i kuća zajednička obaveza i odgovornost. Izlazak ili očekivanje promjena uloga može biti uzrok rodno zasnovanog nasilja.

4. Momci - djevojke 63

Djevojke

Djevojke uglavnom imaju prilično liberalne stavove roditelja što se tiče izlazaka. Većina djevojaka, osim par izuzetaka, ima dozvolu izlaska do ponoći i duže. Najveći broj njih izlazi sa drugaricama, ali roditelji više imaju povjerenja kad izlaze sa braćom ili prijateljima. U planiranju izlazaka sa momcima smatraju da su ravnopravne. Nekad momak planira izlazak, a nekad one, s tim da smatraju da su one te koje češće predlažu način i vrstu izlazaka. Što se tiče inicijative za vezu, u 90% slučajeva smatraju da to treba da urade mladići. Poneka djevojka kaže da i ona prilazi mladićima, ali to nije uobičajeno. U međusobnim odnosima djevojke su u 70% slučajeva netolerantne na izlaske svojih partnera sa drugim djevojkama.

Ljubomora se smatra kao normalna pojava. Razlozi za ljubomoru su vrlo različiti i postoji čitav spektar, od izlaska sa drugom djevojkom do nesigurnost u sebe ili vezu. Određen broj ispitanih djevojaka smatra da je momak ljubomoran ako je ona ljepša ili uspješnija. Interesantno je da nijedna djevojka nije smatrala da ljubomora može biti uzrok nasilja u porodici. Djevojke nisu sklone fizičkom kažnjavanju partnera, ali je njih oko 40% izjavilo da koriste razne vidove psihičkog kažnjavanja.

U razgovoru sa grupama, nekoliko učenica je podijelilo iskustvo da su doživjele da ih partner ošamari. Navodimo primjer jedne djevojke koja je doživjela da je partner tri puta ošamari. Nakon toga su prekinuli, ali se vjeka da je ona kriva što mu je to dozvolila, jer on sad kažnjava i

šamara i drugu djevojku. Ostale djevojke u svih pet gradova su smatrale da ih momak može samo jednom ošamariti i da ne bi trpjele takvu vezu.

Momci

Niko od ispitanika nema ograničeno vrijeme do kojeg se mora vratiti kući iz grada. Na pitanje da li njihove sestre, starije ili mlađe, imaju isti tretman, svi dječaci odgovaraju da sestre, bilo starije ili mlađe, imaju ograničen izlazak. Ovo jasno ukazuje na diskriminaciju i predrasude, o kojima je potrebno posebno razgovarati. Svi ispitanici su izjavili da izlaze u mješovitom društvu, te da se podjednako dobro osjećaju u društvu momaka i djevojaka. Većina ispitanika zajedno sa partnerkom odlučuje gdje će izaći u grad, a manji broj je onih koji samostalno odlučuju, ili tu odluku prepuštaju djevojci.

Kada je riječ o inicijativi za vezu, stavovi u tri grada su potpuno podijeljeni. Dok u Banjaoj Luci momci apsolutno podržavaju djevojke da im priđu, što čak prelazi u njihovu aroganciju i odbijanje da sami prilaze djevojkama, u Gradišci je apsolutno neprihvatljivo da djevojka priđe momku, a ispitanici u Derventi samo u 20% slučajeva ne vide ništa neobično ni u jednom niti u drugom. Takođe, u Banjoj Luci je prihvatljivo da djevojke izlaze sa drugim momcima, dok god je to prijateljski, dok je u druga dva grada ovo apsolutno neprihvatljivo. Ljubomora se u preko 90% slučajeva smatra normalnom pojavom, a kao razlog za nju se navode razne stvari, od ljubavi do nesigurnosti u sebe. Kada je riječ o kažnjavanju partnerke, takođe postoje razlike. Dok se u Banjaoj Luci i Derventi 80% ispitanika izjasnilo protiv kažnjavanja, te njih 100% smatra apsolutno

neprihvatljivim fizičko kažnjavanje, u Gradišci je njih 80% za kažnjavanje, od kojih čak 60% posmatra fizičko kažnjavanje kao adekvatno, dok se ostalih 20% "zadovoljava" psihičkim kažnjavanjem.

Ispitanici u Trebinju i Višegradu gotovo su jednoglasni u tome da momci treba da prilaze djevojkama, iako ne vide ništa loše u tome ni ukoliko bi djevojka prišla momku. Ipak, u skladu sa tradicionalnim vrijednostima njihovog društva, svima je lakše pridržavati se pravila gdje se zna "ko kosi, a ko vodu nosi". Kada se radi o izlascima sa osobama drugog pola, većini ispitanika ne smetaju prijateljska druženja, dok god su prijateljska. U oba grada je 70% ispitanika saglasno sa ovakvim stavovima. Ljubomora je za ogromnu većinu potpuno normalna stvar, a jedina razlika pojavljuje se u stavovima vezanim za kažnjavanje. Dok je u Višegradu samo jedan ispitanik pristalica kažnjavanja, u Trebinju je taj broj oko 80%. I pored toga što kao metod navode psihičko kažnjavanje, a ne fizičko, podaci su alarmantni.

Komentari moderatora

U ovom dijelu smo razgovarali o izlascima, gdje se vidi da su roditelji prilično tolerantni kad su izlasci u pitanju. Vrlo mali broj djevojaka i mladića imaju ograničenja u izlascima. No, postoji pojačana pažnja kod izlazaka djevojčica. Interesantno je da dječaci kažu da njihove sestre imaju veća ograničenja nego one. Djevojčice smatraju da je veće povjerenje njihovih roditelja kad izlaze sa drugovima nego sa drugaricama, gdje je očito da se njeguje uloga muškarca zaštitnika. Možda kasnije mijenjanje tih percepcija može biti uzrok rodno zasnovanog nasilja.

5. Osobine vezane za muški/ ženski pol

Djevojke

Djevojke su kao muške prepoznale sve osobine koje su vezane za snagu i moć, a one koje su vezane za osjećanja kao ženske. Tu su do izražaja došli rodni stereotipi. Tako, na primjer, priroda stereotipa vezanih za muški pol karakteriše pripadnike ovog pola kao agresivnije, bezosjećajnije, nezavisnije, objektivnije, dominantnije i aktivnije od pripadnika drugog pola. Žene su pasivnije, pričljivije, nježnije i osjećajnije.

Momci

U prepoznavanju osobina očigledna je prisutnost rodni i polnih stereotipa. Kao muške osobine izdvajaju se one vezane za snagu, moć, smjelost i samostalnost, dok su kao ženske prepoznate one koje su vezane uglavnom za emoci-

je. Zanimljivo je da su u svojim odgovorima ujednačili osobine aktivnosti i lukavstva i prepoznali ih kao podjednake osobine oba pola.

Komentari moderatora

Vežanje muških osobina za snagu, smjelost, samostalnost, a ženskih za emocije i pridavanje tome pasivnosti, dovodi do svih podjela u životu. Na osnovu fizičkih i psihičkih karakteristika određenog pola, kreiraju se tzv. društvene/rodne uloge koje za sobom povlače i niz stereotipiziranih radnji i ponašanja. Stoga postoje podjele na ženska i muška zanimanja, na ženske i muške aktivnosti.

6. Rodne uloge u porodici

Djevojke

Rodne uloge u porodici su podijeljene. Žena treba da kuha, sprema, brine o svim potrebama djece, muža i šire porodice.

Muškarcu je prva uloga zaštita porodice i vezana je za njegovu snagu. Muškarac treba obezbijediti finansije djeci i obavljati fizički teže poslove.

Momci

I u rodni ulogama očigledna je prisutnost rodni i polnih stereotipa. Postoji jasna distinkcija između muških i ženskih poslova i uloga. Žena je ta koja je domaćica i koja treba da brine o djeci, kuhanju, čišćenju i sl., a muškarčeva primarna uloga je da štiti porodicu, obavlja teže fizičke poslove i popravke po kući, te da se brine o finansijama kojima će izdržavati suprugu i djecu.

Komentari moderatora

Jasna podjela poslova u porodici i uloga koje imaju muškarci i žene je, i u ovom dijelu, došla do izražaja. Žena je ta koja drži kuću, a muškarac je taj koji je štiti. Očekivanja od muškarca, osim zaštite, jeste i materijalno obezbjeđenje porodice. Na taj način samo od njega se očekuje, već odmalena, da izađe u javni prostor i zaradi novac za porodicu.

7. Rodne uloge u društvu

Djevojke

Vezane su takođe za snagu i osjećanja. Žene su prepoznate u društvenim ulogama prvenstveno kao majke, a nakon toga kao pomagačice u socijalnom sektoru, zdravstvu, uslužnim djelatnostima, prosvjetnim djelatnostima. Muškarci su prepoznati prvenstveno kao osobe koje treba da materijalno obezbijede porodicu, kao vođe, direktori ili političari.

Momci

I ovdje postoji jasna podjela na muške i ženske uloge. Momci nisu imali problema da navedu zanimanja ili uloge koje žene i muškarci imaju u društvu. Nakon interesantnog brainstorminga, nabrojane uloge su prepune stereotipa kao npr. ispijanje kafa ili tračanje i ne opisuju stvarne uloge žena niti njihove mogućnosti, a u odnosu na ostale fokus grupe u jednoj je dodata i nova uloga - eskort ili poslovna pratnja, koja ima jasnu vezu sa prostitucijom. S druge strane, muške uloge se uglavnom odnose na moć, visok položaj u društvu, ugled, novac ili uloge za koje je potrebna snaga, hrabrost i odvažnost, poput vatrogasaca ili vojnika. Zanimljivo je i to što nabrojane muške uloge uglavnom

pretpostavljaju završene fakulte i visok stepen obrazovanja, dok se ženskim ulogama pripisuje nisko obrazovanje i uslužne djelatnosti, osim u slučaju prosvjetnih radnika, kao i nizak moral.

Komentari moderatora

Percepcija od strane djevojaka jeste da kao glavnu društvenu ulogu žena vide ulogu majke, a sve ostale društvene uloge su u sjeni toga. Ni djevojčice ni dječaci nisu prepoznali ulogu oca niti neku njegovu društvenu ulogu. Ova percepcija ponovo vraća ženu u kuću, a muškarca u vanjski prostor. Muška zanimanja prepoznata u obeje grupe vezana su za visoko obrazovanje, snagu i moć, dok su zanimanja žena, osim majke kao primarne, vezana za pomagačke aktivnosti i niže obrazovanje.

8. Muška i ženska zanimanja

Djevojke

Prepoznale su najveći broj zanimanja za žene u socijalnom sektoru, a za muškarce zanimanja koja donose moć, novac i ugled.

Momci

Zanimanja koja ispitanici navode kao primjerena za muškarce, i kao ona kojima bi se oni htjeli baviti u budućnosti, uglavnom su ona koja donose ugled, moć i novac. To su sportske profesije i direktorske profesije, advokatura, elitna ljebarska zanimanja, profesije koje zahtijevaju sjajnu koordinaciju snage, vještine i inteligencije, kao što su vatrogasci, piloti itd.

Komentari moderatora

Zanimanja koja su izabrali samo su nastavak svega onog što smo ranijim pitanjima obradili. Žene su i u zanimanjima prepoznate kao pomagačice, a muškarci kao nosioci profitabilnih zanimanja koja donose moć i ugled. Upravo ta podjela može dovesti do rodno uslovljenog nasilja.

Nakon prikupljanja podataka u fokus grupama, u okviru radionica zajednički sa svim učenicima i učenicama razgovarali smo o rodnim ulogama, stereotipima i predrasudama koji mogu uzrokovati rodno zasnovano nasilje nad ženama i djevojčicama.

3.2. Rezultati radionica

1. Rod i pol

Radionicu smo počeli interaktivnom raspravom o pojmu roda i pola kako bismo vidjeli razlikuju li rod od pola.

U svih pet gradova rodne uloge pripisuju se polu. Postoje jasne razlike u postupanju između žena i muškaraca koje su vezane za rod, a i žene i muškarci ih pripisuju polu.

Mladići i djevojke su nakon prezentacije šta je rod a šta pol postali svjesni da su čitav život privođeni "svom poželjnom" rodu. Učesnici/ce radionice diskutovali/e su o tome kako se to dešavalo. Naglasili su da su muškarci od samog rođenja favorizovani. Njima se prilikom rođenja više raduju, jer su oni nasljednici imena i porodice. U djet-

injstvu je u formiranju njihove ličnosti ključna osoba majka. Majke svoje kćerke privode rodu učeći ih da budu dobre, poslušne i krotke, pri tom sinove odgajaju na sasvim drugi način. Sinovi se odgajaju da oni treba da donose odluke. U čitavom procesu odgoja muške djece uključene su osim majki i njihove sestre, koje brinu o njima, što djevojke dalje privodi rodnoj ulozi majke i pomagačice.

U zajedničkim radionicama su mladići bili dominantniji i više su govorili. Tek su se tu i tamo javljale djevojke koje nisu podržale stavove muškaraca.

Moramo naglasiti da se mladići jako dobro osjećaju u svojoj rodnoj ulozi, dok su djevojke spremnije da se rade neke izmjene. No i pored toga, i mladići i djevojke su jednoglasni u tome da ono što priliči muškarcu, ne priliči ženi.

2. Stereotipi i predrasude

Već u fokus grupama učenici/ce su iskazali/e svoje stavove o osobinama koje imaju muškarci i žene. Razgovarali smo o osobinama koje su oni prepoznali kao ženske, odnosno muške. Unutar grupe su i dalje ostali pri svojim stavovima da su žene osjećajnije i pasivnije, pričljivije i nježnije, dok su muškarci snažniji, agresivniji, objektivniji. Upravo ovi stereotipi dovode do razmišljanja da žene i muškarci u životu biraju zanimanja i imaju društvene uloge u skladu sa tim.

Posljedice stereotipa

3. Društvene uloge

U radu smo zajedno sa grupama razgovarali na osnovu podataka prikupljenih putem fokus grupa o ulogama žena i muškaraca u društvu. Stereotipi koji su prepoznati daju im i društvene uloge.

U svih pet gradova uloga žene je prvenstveno vezana uz majčinstvo, dok se, istovremeno, muškarčeva uloga u očinstvu minimalizira. Muškarci imaju jasno zacrtane uloge u porodici kao hranioci porodice, a u društvu kao kreatori društva. Postoji izvjesna razlika u shvatanju uloga žena i muškaraca između djevojaka i mladića u Banjoj Luci, Gradišci i Derventi prema onima iz Trebinja i Višegrada. Maskulinitetno ponašanje je najviše izraženo u Trebinju, gdje se maskuliniteti smatraju kao norma društvenog ponašanja.

Unutar grupa smo razgovarali o odnosima u porodici, gdje su prepoznali muškarce koji su "papučari" i one koji to

nisu. Žene koje imaju u kući "papučare" kao "muškarake" ili, još gore "kučke".

Rodne uloge kojima su učeni za njih su prihvatljive i smatraju ih normom. U svim grupama je pokazan animozitet prema osobama oba pola koje nisu heteroseksualci.

U grupama je rečeno da je u redu da u kući i žena zarađuje, ali mora znati šta je njen posao. Briga o djeci i svi drugi poslovi su njena odgovornost. Pri tom, kao ni u društvu, ti poslovi nisu nikako vrednovani. No, ono što rade muškarci vrednovano je i samim tim on ima veću moć. Poremećaj unutar tih odnosa može dovesti do rodno uslovljenog nasilja. Učenci su prepoznali promjene u rodnim ulogama kroz vrijeme i sami kažu da su sasvim drugačiji kriteriji u rodnim odnosima koje su imali njihovi roditelji i uloge koje žele imati u svojim budućim porodicama.

4. Odnosi među polovima u vezama

Razgovarali smo o njihovom izlascima. Postoji veoma visoka tolerancija u vremenu izlaska i djevojaka i mladića. No koliko god su djevojke u fokus grupama govorile o svojoj slobodi, tokom radionice u svim školama momci su vodili glavnu riječ te su rekli da je normalno da oni izlaze, a za djevojke to baš i nije primjereno. Drugim riječima, ono što je za njih normalno, nije normalno i za njihove sestre. U zajedničkoj grupi djevojke se nisu suprotstavljale ovim stavovima.

Razgovarali smo o međusobnim odnosima u vezama i posljedicama koje se mogu desiti. Govorili smo o mladim ljudima koji mijenjaju partnere/ce.

Postoje jasno izražena osuda djevojaka ako su promiskuitetne. Tako mladići kažu da su te djevojke lake, neodgovorne i čak kurve. Moramo naglasiti da su i djevojke, osim pojedinačnih slučajeva, istog mišljenja. Za isto ponašanje muškarci su frajeri, dapače, poželjniji što su imali više partnerica, dok su takve djevojke osuđivane u društvu.

Ukoliko se desi neželjena trudnoća, stavovi grupa su da u tom slučaju posljedice i sramotu snosi djevojka i njena porodica.

Ljubomora je po mišljenju ispitanika normalna pojava i pored toga što su moderatori pokušali ukazati na to da je ljubomora samo uvod u druge oblike kontrole i nasilje.

5. Rodno zasnovano nasilje

U ovom dijelu smo razgovarali o podjeli rada, odnosima moći i emotivnim vezama.

U svim gradovima smatraju neprimjerenim fizičko kažnjavanje u partnerskim vezama, a ne odobravaju ni druge vrste nasilja.

U grupi je izražen stav momaka da djevojke, koje su po prirodi stvari emotivne i traže zaštitu od svojih partnera, vrlo često provociraju muškarce da budu ljubomorni i nasilni. To nije u skladu sa njihovom prirodom ali one to ipak rade.

Momci se često u odnosima postavljaju kao zaštitnici svojih sestara i majki, i prema njima imaju drugačiji odnos nego prema ostalim osobama ženskog roda. Nasilje u odbrani časti sestre ili majke smatra se legitimnim.

U nekim gradovima djevojke su izjavile da su bile prisutne scenama ljubomore i šamara u partnerskim vezama. Bilo je razgovora i o odnosima u porodici. Mladići, iako su generalno protiv nasilja, govorili su da imaju načina da kazne svoje partnerice za nedolično ponašanje.

U današnje vrijeme globalne ekonomske krize, vrlo često dolazi do promijenjenih društvenih uloga; muškarci nemaju posao pa gube ulogu zaštitnika i postaju frustrirani i nasilni.

Odnos moći se vidi i u rodnim ulogama koje su naučene unutar porodice. Djevojke se uče da, prije svega, budu dobre majke, zatim da kuhaju, peru i peglaju. S druge strane, momci se uče da naporno rade da bi finansijski obezbijedili porodicu, tako da problem nastaje kad se ovaj

ustaljeni red mijenja. Muškarci nastoje da održe ovakav odnos, dok djevojke nisu zadovoljne ovako uređenim odnosima.

6. Zaključak

Udružene žene Banja Luka su od februara do juna 2009. sprovele istraživanje u pet gradova u Republici Srpskoj. Podatke smo prikupili od deset fokus grupa i pet radionica u pet srednjih škola, kako bismo utvrdili da li postoji razlika u percepciji rodnih uloga muškaraca i žena, utvrdili stereotipe i predrasude te njihovu povezanost sa nasiljem nad ženama i djevojčicama među srednjoškolcima/kama. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 100 učenika/ca. U fokus grupama podaci su se prikupljali odvojeno sa dječacima i djevojčicama, a u edukativnoj radionici smo,

nakon analize dobijelnih podataka od fokus grupa, radile zajedno sa mladima oba pola.

Djevojke i mladići su učeni od porodice, vršnjaka, škole i cijelog društva o patrijarhalno uređenim odnosima u društvu koji su zasnovani na ženskoj subordinaciji i muškoj dominaciji.

Djevojke su učile njihove majke da radi djece i mira u porodici tolerišu mnoge stvari koje muškarci ne bi tolerisali njima.

Nasilje nad djevojčicama i ženama je instrument kojim se osigurava dominacija i moć. U patrijarhalnom društvu nasilje je dozvoljeno i u odbrani časti majke i sestre.

Rodno zasnovano nasilje je dio procesa socijalizacije i dječaka i djevojčica. U toku rada sa fokus grupama i u zajedničkoj radionici vidjeli smo da se djeca od djetinjstva privode svom rodu, sa podražavanjem rodnih uloga i muškom dominacijom. Prisutan patrijarhalni model u našem društvu i dalje se podržava. Upravo ta činjenica dovodi do toga da rodno zasnovano nasilje nije uočeno već od doba djetinjstva.

Uočili smo da su već u dječjem i školskom uzrastu prepoznati razni oblici nasilja.

Vršnjačko nasilje i rodno zasnovano nasilje ispoljava se u manjem ili većem obliku.

Nasilje je sastavni dio života miliona žena i djevojčica širom svijeta, pojavljuje se u svim društvima i pogađa žene i djevojčice u svim životnim dobima, od rođenja do smrti. Nasilje pogađa žene i prije rođenja, kada se uzmu u obzir prakse selektivnih abortusa ženskih fetusa, koji su,

korištenjem modernih tehnologija za rano određivanje pola, postali manje rizični. U fokus grupama je jasno izražen stav oba pola da je muško dijete više cijenjeno i da mu se više vesele. Nasilje protiv žena je univerzalan problem žena cijele planete. Nema mjesta, regije, ni države u svijetu gdje žene ne trpe nasilje, ono prelazi granice nacija, kultura, rasa, klasa i religija i nalazi svoje opravdanje u patrijarhatu. Priznavanje prava ženama i djevojčicama na život bez nasilja je tema kojoj se tek odnedavno počela posvećivati pažnja.

Nažalost, priznavanje prava na život slobodan od nasilja i primjena u praksi su i u ovom slučaju pokazali su da su zakoni samo prvi, neophodan korak ka životu slobodnom od nasilja, ali da se za stvarnost koja se od njih umnogome razlikuje treba raditi na izmjeni nepisanih pravila koja nameću ženama (i muškarcima) određena pravila ponašanja. Naše društvo i pojedinci koji ga čine, opravdavajući nasilje protiv žena i djevojčica, stigmatiziraju određena ponašanja žena koja nisu u skladu sa stereotipima proizašlim iz nepisanih pravila, običaja i praksi. Uvriježena tradicionalna shvatanja, običaji i kulturalne prakse održavaju stereotipnu ideju o mjestu i ulozi žena u društvu prvenstveno kao majki, supruge i domaćica. Izlazak iz ovih stereotipa donosi probleme ženama i djevojčicama. Rijetko se koja žena, barem ona koja je svjesna rizika prekoračenja granica i posljedica koje to prekoračenje nosi, odluči "javno" odstupiti od društveno propisanih uloga koje im se nameću. Mnogi muškarci ali i žene prihvataju štetne stereotipe u vezi sa "svojstvenim

sposobnostima” polova, i održavaju mišljenje da su muškarci superiorniji u liderstvu i donošenju odluka. Stereotipizacija uloge žene je sveprisutna u školskim udžbenicima, medijima, prilikom zapošljavanja i u drugim javnim sferama. Nasilje protiv žena i djevojčica u takvim situacijama postaje ”društveno opravdano sredstvo” koje se koristi kako bi se žene vratile na mjesto koje im pripada. Stereotipi, predrasude i prakse opravdavaju rodno zasnovano nasilje i kontrolu žena. Pravni dokumenti i političke preporuke ukazuju na potrebu eliminacije bilo kog stereotipnog koncepta uloga muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja i ohrabruju polno mješovito obrazovanje kao i druge vrste obrazovanja koje će pomoći u postizanju ovog cilja. Obrazovni sistem i škole mogu učiniti mnogo za unapređenje ravnopravnosti polova. Uključivanje obrazovanja o odnosima kojim se dovode u pitanje tradicionalni koncepti razlika između polova i kojim se pruža mogućnost da se ispitaju odnosi između muškaraca i žena kao kompleksnih pojedinaca bez obzira na rod, kao i razvoj školskog plana i programa koji uzima u obzir pitanja roda, pomoglo bi mladim generacijama (onim sadašnjim i onim budućim) da izgrade istinsku građansku ravnopravnost i da uspostave odnose zasnovane na partnerstvu i uzajamnom poštovanju.

7. Preporuke

Učenci su izjavili da u njihovom odrastanju nije bilo nikakvog programa koji se bavi rodnim ulogama, stereotipima, niti prevencijom rodno zasnovanog nasilja.

Nakon realizacije projekta postoji potreba edukacije o:

- prepoznavanju i osvještavanju o rodnim ulogama u društvu,
- prevenciji rodnih stereotipa kroz edukaciju o rodu i polu kroz promjenu stavova o nasilju i rodnim stereotipima,
- razumjevanju dinamike moći i kontrole u međusobnim odnosima žena i muškaraca,
- jačanju samopouzdanja i samopoštovanja, komunikacijskih vještina i rješavanja međusobnih sukoba kao temelja stvaranja nenasilnih odnosa u društvu i prava na život bez nasilja,
- promociju rodne ravnopravnost kroz medije i edukaciji o pravu na život bez nasilja,
- kreiranju i edukativnih programa za osobe koje rade u školama - nastavnike/ce, pedagoge/goginje, psihologe/ginje i svo ostalo školsko osoblje.

Izdavač:

Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske

Za izdavača:

Ranko Risojević

Suizdavačice:

”Udružene žene” Banja Luka

Za suizdavačice:

Nada Golubović

Štampa

Grafid - Banjaluka

Tiraž: 800

ISBN 978-99938-30-35-1

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.662-055.2
316.356.2:316.624

РОДНИ стереотипи као

Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i
djevojkama / Bojan Arula ... [et al.]. - Banja Luka :
Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske :
Udružene žene, 2009 (Banja Luka : Grafid). - 35 str. :
fotogr. ; 18 x 22 cm

Tiraž 800. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Summary.

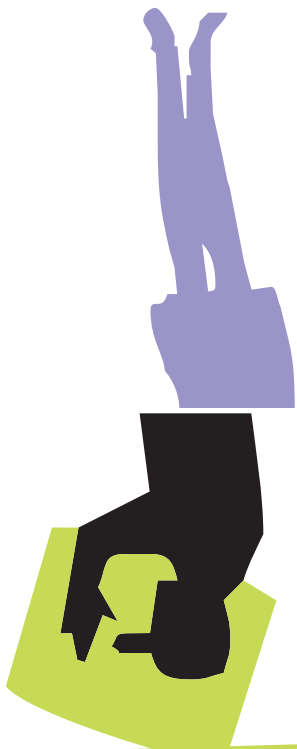
ISBN 978-99938-30-35-1

1. Арула, Бојан [аутор] 2. Дамјановић, Миња [аутор]
3. Голубовић, Нада [аутор] 4. Петрић, Наталија [аутор]
5. Радета-Стегић, Александра [аутор]

COBISS.BH-ID 1225752

ISBN 978-99938-30-35-1

9 789993 830351